

DİPLOMALI KIZ VE BİLLUR KALP'TE ÇİÇEKLERİN DİLİ: NİYET KARTLARIYLA FAL BAKMA

Ece SERRİCAN KABALCI*

Öz

İnsan, bilinmeyeni merak eden ve gelecekte haber alma arzusu içinde olan bir varlıktır. İçinde bulunduğu zamanın dışında yaşanacaklar hakkında bilgi sahibi olmak, gizli saklı olana vakıf olmak ve her şeyi bilmek istediği için çeşitli yöntemlerle bu isteğini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu yöntemlerin başında ise, fal bakma/baktırma gelmektedir. Kullandığı malzeme ve uygulamalar nedeniyle farklı adlarla anılan fal kültürü içerisinde yıldız falı, el falı, kâğıt falı, kahve falı ve çiçek falı en yaygın görülen fal uygulamalarıdır. Türk edebiyatında çiçek falına yer veren ve çiçeklere niyet kartları ilâştiren satan iki genç kıza konu edinen iki örnek anlatı vardır. Biri, Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayat* serisi içinde yer alan ve genç kızların eğitimine odaklanan *Diplomalı Kız* adlı eserdir. Diğeri ise, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1923'te *İkdam*'da tefrika edilen ve 1926'da kitap olarak basılan *Billur Kalp* adlı romanıdır. Her iki eserde başkişi olarak yer alan iki genç kız, çiçek satan diğerkızlardan farklı bir şekilde çiçeklerin içine niyet kartları koymuştur. Bu sayede gelecekte haber alma isteği içindeki insanoğlunun merak duygusunu harekete geçirmişlerdir. *Diplomalı Kız*'da Julie Depres, aldığı eğitim sayesinde çiçeklerin içine koyduğu kartlara şiirler yazmış ve alelade bir çiçekçi kızdan farklı bir konuma yükselmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Billur Kalp*'inde ise Sema, çiçeklerin içine koyduğu kartlarla çiçekleri konuşturmuştur. Her iki anlatıda da çiçeklerin dilinden dökülenler onları satın alanlar için fal niyetiyle okunmuş ve beğenilmiştir. *Diplomalı Kız*'da, Fransız şairlerin ünlü dizelerinden ve kendi yazdıklarından yararlanarak niyet kartları hazırlayan Julie'nin sattığı çiçeklerin hangileri olduğu belirtilmemiş, sadece güle dair bir beyit örneği verilmiştir. *Billur Kalp*'te ise; çiçeklerin şekli, kokusu ve rengi üzerinden çıkarımlar yapılmış, çiçekler onları satın alan müşterileri temsil edecek şekilde konuşturulmuştur. *Billur Kalp*'te menekşe, hercai menekşe, gül ve karanfil üzerinde yer alan niyet kartlarına yer verilmiştir. Bu çalışmada, iki eserde yer alan niyet kartlarında kullanılan çiçekler incelenmiş, bu çiçeklerin döktüğü diller örneklendirilmiş, çiçeklerin mitolojik ve tarihî arka planı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, çiçek, fal, anlatı.

THE LANGUAGE OF FLOWERS IN *DİPLOMALI KIZ VE BİLLUR KALP*: FORTUNE TELLING WITH INTENTION CARDS

Abstract

Human is a being who is curious about the unknown and desires to hear from the future. Since human wants to have information about what will happen outside of the time he was in, to know what is hidden and to know everything, he/she tries to achieve this wish with various methods. The fortune-telling culture is the most prominent of these methods. Among the fortune-telling culture, which is known by different names due to the materials and methods it uses, the most commonly used ones are; horoscope, palmistry, paper fortune, coffee fortune and flower fortune. Two exemplary narratives in Turkish literature, which include flower fortune telling and are about two young girls selling flowers with adding intention, are Ahmet Mithat Efendi's *Diplomalı Kız* and Hüseyin Rahmi Gürpınar's novel *Billur Kalp*. Two young girls put intention cards inside the flowers in a different way than the other girls who sell flowers. In this way, they have activated the sense of curiosity of human beings, who want to hear about the future. In *Diplomalı Kız*, Julie Depres wrote poems on the cards thanks to her education and she put inside the flowers, thus she rises to a different position from an ordinary flower girl. On the other hand, Sema made the flowers talk with the cards that she

* Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, eceserrican@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3050-1717.

put inside the flowers in the *Billur Kalp* by Hüseyin Rahmi Gürpınar. In both narratives, the words of the flowers are read and admired with the intention of fortune telling for those who buy them. The flowers sold by Julie, who prepared intention cards by making use of the famous lines of French poets and her own writings, were not specified, only a couplet example was given about the rose in *Diplomalı Kız*. In *Billur Kalp*, inferences were made from the shape, smell and color of the flowers, and the flowers were made to represent the customers who bought them. In *Billur Kalp*, intention cards on violet, rose and carnation are included. In this study, the flowers used in the intention cards in the two works were examined, the languages spoken by these flowers were sampled, and information was given about the mythological and historical background of the flowers.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, flower, fortune telling, narrative.

Giriş

İnsanoğlu yaratılışı gereği, bilinmeyi öğrenme ve gelecekte haber alma arzusu içinde olan bir varlıktır. Bu nedenle, çeşitli yöntemlere başvurmuş, birtakım yorumlardan medet ummuştur. Kullandığı yöntemlerden biri de falcılık olmuştur. Sosyal hayatın bir gerçeği olan fal kültürü ile gerçekleşecek olan olayları önceden öğrenmeye çalışmıştır (Gülhan, 2015: 196).

Güncel Türkçe Sözlük'te, “Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma, bakı” (s. 677) olarak tanımlanan fal, Eski Türkçe’de, “ırk” kelimesiyle ifade edilmiş ve falcılar, fal açtıkları nesneye göre bu uygulamayı adlandırmışlardır. *Divan-ı Lügat-it Türk*'te Kaşgarlı Mahmut, “ırk” kelimesini “falcılık, kâhinlik, bir kimsenin gönlü ve yüreğindeki dışarı çıkarmak” olarak anlamlandırmıştır. Yine birçok bölgede “ırk” kelimesi kader, talih ve fal anlamında kullanılmıştır (Duvarcı, 2001: 119).

Eski Yunan, Mısır, Roma, Babil ve Çin medeniyetlerinde yaşam alanı bulan fal, her zaman gizemli bir içeriğe sahip olmuştur. Falın en eski kaynaklarının milattan önce 4000’li yıllara dayandığı, Mezopotamya bölgesinde astroloji ve el falı gibi metotların uygulandığı bilinmektedir. Geleceği bilmeye yönelik tekniklerin Akadlar döneminde geliştiği ve Akdeniz’e yayıldığı; ayna, bakla, iskambil kâğıdı ve kahve telvesine bakarak anlamlar çıkarıldığı düşünülmektedir (Sümbüllü, 2010: 57).

“Baht, uğur, talih” anlamlarına gelen Arapça kökenli “fal” kelimesi, insanın geleceği bilme arzusuyla denediği farklı teknikleri karşılamak amacıyla kullanılmıştır. İslam inancında fal haram kılınmış olsa da, fal türlerinden bahseden yıldıznâme, kıyafetnâme ve kehânetnâme gibi birçok eser yazılmıştır. El falı, çiçek falı, kur’a falı, kuş falı, peygamber falı, reml (kum) falı, kitap falı ve yıldız falı en çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan fal türleridir (Koç Keskin, 2015: 89). Fal, kumar, niyet çekme gibi talihe ve rastlantıya dayalı oyunlarda uğura, talihe ve bahta inanıldığı için büyüklük özellikleri de ön plana çıkmıştır (And, 2012: 284).

Kullanılan araç ve tekniklere göre de farklı fal türleri ortaya çıkmaktadır. Yıldızların konumunu esas alan yıldız falı, eldeki çizgilere bakan el falı, kuşların uçuş şekline ve sesine bakan kuş falı, üzerinde sembol ve şekiller bulunan kâğıtları yorumlayan kâğıt falı, hayvanların iç organlarına bakan iç organ falı, kum üzerindeki şekilleri yorumlayan kum (toprak) falı, taş ve zarla bakılan zar falı, bir dilek veya niyet tutularak özellikle kutsal kitapları açıp ifadeleri yorumlayan kitap falı bulunmaktadır. Bunların dışında ateş falı, su falı, vücut şekilleriyle ilgili fal, matematik uygunluklar falı, çay falı, kahve falı gibi fal türleri bulunmaktadır (Aydın, 1995: 135).

İnsanoğlunun bilinmeyi ve esrarengiz olanı keşfetmek için denediği çeşitli yöntemler sonucunda kâhin, sihirbaz, büyücü, şifacı, falcı ve bakıcı gibi bu işi meslek edinen kişiler ortaya çıkmıştır. Ortak yönleri olsa da bambaşka alanları işaret eden bu adlandırmalar içinde falcılık, diğerlerinden farklı bir yerde konumlanmıştır. Fal, bazı alet ve araçları kullanarak tahminde bulunma, şimdiki ve gelecek zamanla ilgili yorumda bulunma işidir. Falcı; kullandığı teknikler, kurallar ve söz kalıplarıyla belirli şeylerden anlamlar çıkararak olumlu ve olumsuz sonuçlara ulaşır. Böylece şimdiki veya gelecek zamanla ilgili bir tahminde bulunur (Aydın, 1995: 135).

Geleceğin merak edilmesi ve gelecekte olacakların önceden bilinmeye çalışılmasına dair tutum ve davranışlar sergilenmesi, Türk kültür tarihi içerisinde süreklilik gösteren bir husustur. İslamiyet öncesinde dinî ritüelleri yöneten, gelecekte haber veren ve kehanette bulunan şaman ve kamlar, toplum içinde saygı duyulan kişiler olmuştur. İslamiyet’in kabulü ve yerleşik yaşama geçiş ile birlikte, gelecekte haber verme görevini falcılar üstlenmiştir. Değişen toplum yapısı içerisinde şamanlar üzerinde toplanan kehanet, sağaltma ve dua gibi görevler falcılar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır (Gültekin, 2014: 119).

Falcıların gelecekte haber alma çabası sonucunda birtakım fal metotları geliştirilmiştir. Bu metotlardan biri de çiçek fallarıdır. Osmanlı toplumunda bitkiler ve çiçekler, kadın ve erkekler arasında iletişimi sağlayan gizli bir dil olarak kullanılmıştır. Özellikle çiçekler, aşk ve haberleşme aracı olarak kullanılmış ve bilinenden farklı bir iletişim yöntemi ortaya çıkmıştır. Gündelik hayatta kolayca ulaşılabilen çiçeklerin adlarıyla kafiye oluşturan sözcükler kullanılarak ve kodlamalar yapılarak çiçeklere yeni anlamlar

yüklenmiştir. Taşınmaya elverişli çiçekler sayesinde kadın ve erkek arasında duygu aktarımı sağlanmıştır (Koç Keskin, 2020: 202-203).

Sosyal hayatta yer bulan bu kullanım, Türk şiir geleneğinde de kendisini göstermiş; renk, şekil ve koku açısından çiçekler, edebî eserlerde de kullanılmıştır. Başlangıcından itibaren klasik Türk şiirinde en çok kullanılan çiçek güldür. Gülden sonra lale, sümbül, nergis, yasemin ve menekşe de klasik Türk şiirinde yer bulmuştur. Bu çiçekleri reyhan, erguvan, karanfil, nilüfer, şebboy ve zambak izlemektedir (Açıl, 2015: 11).

Çiçeklere yüklenen anlamların edebî eserlerde de yer alması hususu bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmaya kaynaklık eden ve niyet kartlarıyla fal bakma konusunu ele alan iki eser, Ahmet Mithat Efendi ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'a aittir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, üstat olarak kabul ettiği Ahmet Mithat Efendi'nin kullandığı bir malzemeyi yeniden işlemeşi şaşırtıcı bir durum değildir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ilk romanı olan *Şık, Tercüman-ı Hakikat*'te 1305/1888 yılında tefrika edildikten sonra kitap olarak basılmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, yayın hayatına atıldığı ilk yıllarda Ahmet Mithat Efendi ile aralarında geçen ilk konuşmayı şu şekilde aktarmıştır:

“Hazretin huzuruna büyük bir helecanla çıktım. Gür kaşlı, kara sakallı, iri yarı, heybetli bir zat... Beni görünce ilk sorusu şu oldu:

— Kimsin sen çocuğum?

— *Şık* yazarı Hüseyin Rahmi.

Korktuğuma uğradım. Efendinin yüzünde derhâl bir güvensizlik gülümsemesi belirdi. Bana pek alaycı gelen bir sesle:

— Oğlum, senin ağzın daha süt kokuyor. Bu roman usta işi. Senin ne kalemin, ne yazı gücün, ne deneyimin, ne de görgün henüz bunu yazmaya yeterli değil. Bu gerçek görünüyor. Sen böyle bir şey tasvirine özenabilirsin, ama tek başına başaramazsın. Sana bir yardım eden var. Baban mıdır, ağabeyin midir, arkadaşın mıdır, o kimdir? Söyle.

(...) Koca Ahmet Mithat Efendi'nin bu suçlaması karşısında küçüldüm, büzüldüm, hiçbir söz bulamadım. Sonunda gözlerimden dökülen iki damla, hüznü bir yanıt yerine geçti. Bu saf, masumca ağlayışım Efendi'ye dokundu, hemen:

— Ağlama... Ağlama, inandım, dedi.” (Gürpınar, 2013: 5-6)

Ahmet Mithat Efendi ile olan bu görüşmesinin ardından yazı faaliyetine devam eden Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Billur Kalp* adlı romanında Ahmet Mithat Efendi'nin işlediği fal konusunu tekrar ele almıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız* başlıklı anlatısı ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Billur Kalp* adlı eserinde niyet kartlarıyla fal bakma olgusu işlenmiştir. Farklı dönemlerde yazılmış iki eserde de çiçeklerin dilinden topluma mesaj verilmiş ve iki genç kızın bu yolla geçimlerini nasıl sağladığı anlatılmıştır. Bu çalışmada iki eserde yer alan çiçeklerin anlattıklarının nasıl ele alındığı araştırılmış, çiçekler üzerinden verilen mesajlar alıntılanmış ve her devirde farklı yöntemlerle de olsa fala inanma örneklerinin görüldüğü ortaya konmuştur.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız* Anlatısında Çiçeklerin Dili

Ahmet Mithat Efendi'nin 1870-1894 yılları arasında neşrettiği yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romandan meydana gelen külliyatına *Letaif-i Rivayat* adı verilir. Erken dönem Türk romancılığının öncü ismi olan Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayat* serisinden çıkan eserleriyle başlayan hikâye/roman türü; yanlış Batılılaşma, esaret, aile ve evlilik gibi belli başlı temalar etrafında gelişmiştir (Gökçek, 2012: 16).

Letaif-i Rivayat'ta yer alan *Diplomalı Kız* başlıklı anlatı, kızların eğitimine vurgu yapan bir eserdir. Eserin “İfade” başlıklı ön sözünde Ahmet Mithat Efendi, Dik May adındaki yazarın *Levant Herald* gazetesinde yayımlanan bir fıkrasından ilham aldığını söyler. Ardından şunları ekler:

“(…) Zira ben Dik May'ın yazdığı fıkradan onda bir istifade etmediğim hâlde bu onda biri kendimden beş yüz misli büyüttüm. Anladınız ya! Dik May'dan hemen hiçbir şey kalmadı, fakat bunca senelerden beri iltizam etmiş olduğum âdet-i nimet-şinâsiyi bu eserde dahi bozmamak için keyfiyeyi bu kadarcık ihtara mecbur oldum.” (s. 593)

Diplomalı Kız'da, yüksek bir eğitim alan genç bir kızın bazı şansızlıklar neticesinde iş bulamaması ve bunun üzerine çiçekçilik yapmaya başlaması anlatılır. Genç kızın çiçekçilik yapma yöntemi, aldığı eğitim ve edindiği kültür seviyesinde şekillenmiş olduğundan bu işten büyük paralar kazanır. Yazar, bu anlatısında başlangıçta kişiyi zora sokan eğitimin, hayatın içinde her zaman geçerli olduğunu savunur.

Demirci Jan Depres ile çamaşırcı Polini Depres, kızları Julie'nin eğitimi için tüm birikimlerini harcayan ve kızlarının iyi bir maaş karşılığında işe başlamasını ümit eden bir ailedir. Ancak Julie diplomasını aldığı anda kendisine iş bulamaz. Tüm ümitlerini Julie'nin mezuniyetine bağlayan ve geçim konusunda sıkıntıya düşen aile, her geçen gün genç kızın üzerindeki baskıyı artırır. Julie, olumlu bir cevap almak ümidiyle iş başvurusunda bulunduğu yerleri dolaşmaya çıktığı bir gün, hiç beklemediği bir yerden yeni bir iş kapısı kendisine açılır. Amaçsız bir şekilde Paris sokaklarında dolaşırken kalabalık bir cenaze alayına denk gelir. Buket buket çiçeklerle donatılan cenazenin peşinden yürüyen insanların arasına istemsiz bir şekilde katılır. Bu esnada arabadan düşen büyük bir buketin önünde durur ve çiçeklerin ezilmemesi için kendisini siper eder. Bu sayede elde ettiği buketi, bir çiçekçide küçük buketler hâline getirir ve bir sepete doldurur. Daha sonra bir tiyatronun önüne gelerek çiçeklerini Fransız şairlerinin en güzel şiirleri ile takdim eder. Onun okuduğu güzel şiirler, herkesin hoşuna gider ve kısa sürede sepetindeki çiçekleri bitirir. Onun sıradan bir çiçekçi kız olmadığını anlayan müşterileri, aldıkları buketlere değerinden fazla para verir ve böylece Julie yeni bir iş sahibi olur.

Julie ilk geceki kazancını sepet buketçiliği yaparak kazanır ve bu yolda para kazanabileceğini görür. Yine de ailesine bu gerçeği hemen söylemez ve bir dükkânda defterdar olarak işe başladığını anlatır. Ertesi gün yine aynı çiçekçiye giderek onunla bir anlaşma yapar ve hazırladığı küçük buketleri tiyatronun önünde satar. Bir hafta zarfında şöhreti iyice yayılır, hatta Paris'in ünlü gazetelerinde bile haberi yapılır. Julie, şiirler okumanın yanı sıra buketlerin içine koyduğu kâğıtlara da beyitler yazarak müşterilerinin takdirini kazanır.

Julie, kibar müşterilerini Fransa'nın ünlü şairlerinin gül hakkında söyledikleri latif şiirlerle karşılar. Gül takdim edecekken karısını ya da kızını koluna takmış olan bir beyefendiye hitaben: "Takmış o senin koluna bak gül-destin/ Ver sen de onun destine bir gül-deste" (s. 631) diye bir beyit inşâ ederek herkesi şaşırtır.

Yukarıda alıntılanan örnekte görüldüğü gibi eserde adı geçen tek çiçeğin gül olması şaşırtıcı değildir. Boyu ile sevgilinin boyuna, rengi ile sevgilinin yüzüne ve yanaklarına, üzerindeki çiy taneleriyle sevgilinin kulağındaki küpeye, dikenleriyle rakiplere, nazlı yapısıyla sevgilinin nazına benzetilen gül; önemli estetik özellikleri bünyesinde toplayan bir çiçektir (Açıl, 2015: 12). Gülün her yerde yetişen bir çiçek olması, sevgilinin dikkat çeken uzuvlarıyla benzerlik göstermesi, güzel bir görünüme ve kokuya sahip olması, gülün anlatılarda neden yoğun olarak kullanıldığını açıklamaktadır (Bayram, 2007: 211).

Beyitlerin çoğunu eski şairlerin eserlerinden seçen Julie, bazılarını da kendisi yazar. Tiyatro salonunda "diplomalı çiçekçi kız"ın şöhreti günden güne artar, satın alınan buketlerin içinden ne çıkacağına dair meraklı sesler yükselir. Julie, her gün yeni beyitler hazırlar. Julie'nin tekrara düşmemesi ve seçtiği beyitlerin güzelliği, onun edebiyat konusunda ne kadar bilgili olduğunu müşterilerine gösterir. Bu şöhreti korumak için Julie, her gün kütüphaneye uğrayıp buketlerinin içine koyacağı beyitleri hazırlamakla uğraşır. Bunun dışında beyitleri söyleyiş tarzıyla da diğer çiçekçi kızlardan ayrılır:

"Vakıa kızcağız o ihtizazlı gevrek sedasıyla o âli ve cihan-pesend talâkat ve edasıyla gelene geçene yine birçok güzel şiirler okuyor idi, ama gelenler geçenler Juli'den alacakları buket içinde mutlaka bir güzel beyit çıkacağını da öğrendiklerinden verecekleri bir veya daha ziyade frangı yalnız kızın çiçeği, yalnız kıraati için vermiş olmayıp en çoğu buket içinden zuhur edecek beyit için vermiş oluyorlar demektir." (s. 644)

Julie, kendisinden çiçek alanların okudukları şiirlerin hangilerini beğendiklerine ya da hangi kelimeleri tekrar ederek tasdik ettiklerine dikkat ederek bir sonraki gelişlerinde onların ruh hâllerine uygun buketleri takdim eder. Bu nedenle de Julie'nin falları, niyetin üzerine denk gelir ve şöhreti her geçen gün artar. Buketlerin içinden çıkan beyitler fal niyetine okunur. Ahmet Mîthât Efendi, anlatımın bu noktasında araya girerek şöyle bir açıklamada bulunur:

"Ne istigrap ediyorsunuz? Paris'te hâlâ iskambil kâğıdı ile türlü fallar açılarak ahkâmına inandıkları ve sihir ile, efsunla uğraşan karılara hâlâ birçok kimseler ve kibardan bile kadınlar müracaat

eyledikleri hâlde bunda istigrap olunacak ne vardır? Her hâlde Juli'nin falcılığı bunlara nispetle pek masumane bir falcılık hükmünde kalır.” (s. 649)

Julie, beş haftalık çiçek satışından büyük bir kazanç elde eder, ailesi için yeni bir ev tutar ve onları yoksulluktan kurtarır. Julie'nin başarısıyla sonuçlanan *Diplomalı Kız*'ın sonunda yer alan “Hatime”de, Ahmet Mithat Efendi kızların eğitimi konusuna değinerek şu sözlerle anlatisını bitirir:

“Evet! Juli bu meseleyi pekâlâ halleyledi. Şükufe-fürüş dahi olacak olsa kızları terbiye ve talim etmelidir. Yalnız çiçek satmak ile şu saadete nail olmak mümkün olsa idi her şükufe-fürüş kızlar nail olabilirler idi. Terbiye ve talim-i nisvan için memalik-i sairenin de Fransa'dan farkı yoktur. Hatta bizim dahi farkımız yoktur. Bir kız ne olacak olursa olmalı talim ve terbiyesini ikmal etmiş bulunmalı.” (s. 662)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Billur Kalp* Romanında Çiçeklerin Dili

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Servet-i Fünûn romanının ön planda olduğu bir dönemde Ahmet Mithat Efendi'nin popüler roman anlayışını sürdüren bir yazardır (Akyüz, 1995: 69). Eleştirel bir bakış açısıyla kaleme aldığı romanlarında Batı hayranlığını, toplumun aksayan yönlerini, ahlaka aykırı davranışları mizahla harmanlayarak anlatmıştır. Geleneksel seyirlik oyunlardan gelen anlayış, batıl inançlar, alafangalık, geçim sıkıntısı, örf ve adetler, sosyal eleştiri, kadın-erkek ilişkileri gibi konulara eserlerinde yer vermiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1923'te *İkdam*'da tefrika edilen ve 1926'da kitap olarak basılan *Billur Kalp* adlı romanı, çiçeklerin içine iliştirilen niyet kartlarının görüldüğü bir eserdir. Eserde, farklı yönleriyle ele alınan olay ve kişilerin anlatımının ardından bir yanlış anlaşılma sonucu nişanlısı tarafından terk edilen Sema adlı bir genç kızın başından geçen olaylar anlatılır. Masum olduğu hâlde iftiraya uğrayan Sema, yaşadıklarından sonra kendini insanlığın yararına çalışmaya adar. Gerçekleşmeyen düğünü için biriktirdiği paralarla bir yurt kurar. Boynundan topuklarına kadar inen siyah bir elbise giyerek tam bir rahibe kılığına girer. Başını bir örtüyle örter ve belinden aşağıya bir demet anahtar sarkıtır. Kurmuş olduğu kurum sayesinde genç kızlara yardım etmeye başlar. Kendi evlenmese de pek çok yetim ve öksüz kızı evlendirmeyi amaç edinir. Yoksul ve kimsesiz kızları çevresinde toplayan Sema; onlara dikiş, işleme, örgü, dokuma, dantel gibi el işleri öğretir, bunların satışından elde edilen kazançla genç kızları evlendirir.

Sema'nın en büyük kazançlarından biri, bahçesinden topladığı çiçeklerin satışındadır. Bu çiçekleri sadece buket olarak değil, içlerine iliştirdiği niyet kartlarıyla birlikte satmaktadır. Bahçesinde güller, yaseminler, karanfiller, menekşeler, şebboylar, kamelyalar, nergisler, manolyalar, mimozalar, amber çiçekleri renk renk açmaktadır. Her sabah taze olarak toplanan bu çiçekler, genç kızlar tarafından küçük demetler hâlinde tanzim edildikten sonra her buketin ortasına bir niyet kâğıdı iliştirilir. Buketlerin satışı, bir biblo gibi özene bezene giydirilen iki kız çocuğuna yaptırılır.

Bu çiçeklerdeki niyet kartları, onları satın alan müşterilerin duygu ve düşüncelerini ifade eden birer sözcü konumuna geçer. Sema'nın bahçesinde çeşit çeşit çiçek bulursa da, içine niyet kartı konularak satılan çiçeklerin menekşe, hercai menekşe, gül ve karanfil olduğu görülür. Romanda bu çiçeklerin neler söylediği, kartların hangi cümlelerle süslendiği tek tek belirtilir.

Türk edebiyatında çiçeklerin estetik bir görünümle edebiyata aksettirilmesi, Türklerin göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşama geçmeleriyle mümkün olmuştur. Yerleşik yaşamın bir ürünü olarak görülmeye başlanan bahçe kültürü, sosyal yaşamın da ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Zamanla estetik dönüşümler geçiren Türk bahçeleri, çiçekleri estetik birer obje olarak insanların kullanımına sunmuştur. Bahçe kültürü içinde yetiştirilmiş ve estetik algıya uygun çiçekler şair ve yazarlar tarafından tercih edilmiştir (Açıl, 2015: 5-6).

Edebiyatta çiçeklerin birer sembol olarak kullanımı, anlatımı zenginleştiren önemli öğelerin başında gelir. Kendi kültürünü oluşturan çiçekler, kendilerine has dilleriyle insanlar arasındaki sözsüz iletişimi üstlenmişlerdir. Bazen aşıkların arasında iletişim kurmuşlar bazen de sadece bir mesajın taşıyıcısı olmuşlardır. Antik Çağ medeniyetlerinde çiçeklerin doğuşu ile ilgili mitler oluşmuş, Romalılarda özellikle gül ve menekşeye önem verilmiştir. Hemen hemen bütün toplumlarda sembolleşen çiçeklerin başında her zaman gül gelmiş, onu lale, nergis ve menekşe izlemiştir (Çelebioğlu, 2016: 162-163).

Çiçekler familyasının sunum çiçeği olan menekşe, mor rengi ve güzel kokusu ile edebiyatın en kullanışlı sembol çiçeklerinden biridir. Menekşe, divan şiirinde kokusu, rengi, boynunun eğriliği ve şekli

bakımından ele alınır. Bu yönleriyle hem sevgilinin çeşitli özellikleriyle hem de âşık ile özdeşleştirilir. Rengi ve yere dönük olması ile tevazu ve utangaçlığı hatırlatır. Manevi duygular bakımından tasavvufta alçak gönüllülük ile anılır (Çelebioğlu, 2016: 181).

Menekşe, narin yapısından dolayı her an toprağından çıkacakmış gibi bir izlenim bırakır. Bu nedenle, klasik Türk şiirinde çektiği eza ve cefalardan dolayı bedenen zayıf düşen âşığı temsil eder. Ayrıca menekşenin koyu rengi, zülûf ve kâkül için de bir teşbih unsuru olarak kullanılır. Menekşenin kokusunun miskle beraber anılması, bu çiçeğin estetik bir kullanım içinde yer almasını da sağlamıştır (Açıl, 2015: 17-18). Kısa boylu ve yapraklarının yere eğik olması, yapraklarının kıvrımlı şekli, güzel kokusu ve renkli görüntüsü ile menekşenin sahip olduğu bitkisel özellikler, bu çiçek ile insan uzuvları arasında ilişki kurulmasını sağlamıştır (Bayram, 2007: 215).

Billur Kalp'te (2005: 362-363), menekşelerin içinden çıkan kartlarda da menekşenin kokusuna, rengine ve şekline dair göndermelerin bulunduğu şu satırlar yazılıdır: “Sevda! çocuk, beni kokla. Sevgilim, güzel kokusunu benden alır. Ben sana daima ondan bir şey duyururum.”, “Üzgün genç, vefa arıyorsan, simgesi benim. Çiçeklikte üç gün yaşarım; göğüs üzerinde ancak birkaç saat...”, “İki ruhun kucaklaşmasında, her sırdaş çekilir; ben kalırım.”, “Çok dargın sevda!yı barıştırdım. Ben araya girince, direnmeye güçleri kalmaz...”, “Canlı çiçeklerini bulamadıklarında, çoğu zaman, yüreklerinin ateşini bizimle söndürürler...”, “Koyu kadife gözlerin aşkına, beni öperlerken, çiylerimi ayrılık gözyaşlarıyla değiştirdim.”, “Hercai hangimiz, güzelim? Çoğu zaman ben, avuttuğum bir göğsün üzerinde bayılır, öldürdüm. Siz, baş koyduğunuz göğüsleri bayılır, öldürürsünüz... Menekşe”

Eski Yunan mitolojisinde Tanrıların, ırmakların, taşların yanında çiçeklere dair öyküler de vardır. Çiçeklere bakıp nasıl yaratıldıklarını, neden güzel olduklarını anlatan öyküler uydurulmuştur. Bu öyküler de gökyüzünde yaşayan ölümsüzlere bağlanmıştır. Çünkü ölümlü insanları etkileyen bu güzelliklerin sadece Tanrılar tarafından yaratıldığına inanılmıştır (Hamilton, 2013: 60). Bu anlatılardan biri de menekşe hakkındadır. Phrygia tanrısı olarak bilinen Attis, başlangıçta Kybele'nin sevgisine karşılık verir, sonra ölümlü bir kızla evlenir. Hakarete uğrayan tanrıça bu durumu kabullenemez ve düğündeki konukları korkudan delirtir. Attis dağlara kaçıp kendini öldürünce kanından menekşeler biter (Necatigil, 2011: 30). Farklı bir anlatımda Tanrıça Kybele, Attis'i gömdükten sonra toprağına akan kanından menekşeler biterek dibinde öldüğü çamı sarar. Bu manzara karşısında umutsuzluğı düşen Midas'ın kızı canına kıyar. Bunu gören Kybele onu da gömer ve onun mezarının üstünde de menekşeler biter (Erhat, 1996: 15).

Billur Kalp'te, menekşenin dışında hercai menekşelere de notlar iliştilir. Mor, sarı, beyaz renkte açan hercai menekşe, menekşegiller familyasından bir çiçektir. Halk arasında, üç renkten oluşan hercai menekşe için anlatılan bir hikâye de vardır. Hikâyeye göre çok eski zamanlarda iki kır çiçeği birbirine âşık olur. Her bahar açan bu iki çiçek, yeterince görüşmemekten şikâyetçidir. Bir sonraki sene hiç kimse yokken kış mevsiminde açmak için sözleşirler. Kış gelir, her yer karla kaplı iken sevgililerden biri sözünü tutar ve karların altından çıkarak çiçek açar. Ancak diğer çiçek ortalıkta yoktur. Sevgilisini karların içinde bekleyen çiçek, etrafı gözler ama açan bir çiçek göremez. Verdiğı sözü tutmayan sevgili bahar geldiğinde açar. Sözünü tutarak her kış açan çiçeğe kardelen, vefasız ve güvenilmez âşığı ise hercai menekşe adı verilir (Çelebioğlu, 2016: 165).

Vefasızlıkla birlikte anılan ve bir menekşe türü olan hercai menekşe, *Billur Kalp*'te (2005: 362) insanlara şu şekilde seslenir: “Bir demetin içinde başka güzellikte, kokuda birkaç kız kardeşiz. Bizi kıskandırmadan kokla...”, “İçimizden birini çok seversiniz de, daima bir bukette hepimizi toplamak istersiniz.”, “Sırlarını birbirine söylemeyen gönüllerin tercümanınız...”, “İnsanlar kendi huylarını benim üstüme atarak bana böyle diyorlar.”

Çiçek fallarında, çiçeklere yüklenen bazı anlamlar üzerinden fal bakma eyleminde bulunulur. Çiçekler arasında özellikle gül, farklı inanç ve kültürlerde değişik anlamlara gelen bir sembol olmuştur. Hint efsanelerinde kozmogonik ve dinî anlamların sembolüken, Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın ve “dikensiz gül” nitelendirmesi ile Hz. Meryem'in sembolü olmuştur. Müslümanlıkta, özellikle tasavvufi eserlerde vahdetin sembolü olarak kullanılmış ve gül Hakk'ı, bülbül de Hak âşıklarını sembolize etmiştir. Ayrıca Hakk'ın en sevdiği kulu olan Hz. Muhammed de gül ile sembolleştirilmiştir. Batı dünyasında gül, Afrodit'in doğuşu

sırasında vücudundan akan köpüklerden meydana gelmiş bir çiçek olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda gül, tabiat tanrısı olan Dionysos'un çiçeğidir (Ersoylu, 1997: 230-231).

Türk edebiyatında en bilinen ve en çok kullanılan gül motifi, sevginin ve güzelliğin simgesel ifadesidir. İnsana huzur veren rengi, gönlü hoş tutan kokusu, yumuşak dokusu ile sevgiliyi ve maddi aşkı temsil eder. Dile getirilemeyen sözlerin en güzel ifade araçlarından biri olan gül, kimi zaman aşkın göstergesi olarak sevgiliye sunulur kimi zaman da anıları saklayan bir sembol olarak kurutulur. Kokusu ve şekli dışında rengiyle de anlam kazanan gül, yeniden canlanmanın ve ebediyetin simgesi olarak kabul edilir. Kırmızı gül aşkın ve sadakatin, pembe gül zarafet ve inceliğin, beyaz gül masumiyetin, sarı gül ayrılığın ve hüznün, mavi gül eşsizliğin, siyah gül ise veda ve yasın sembolü olarak kabul edilir (Çetindağ Süme, 2017: 106-107).

Mitolojide gülle ilgili anlatılan, ölüm ve yeniden dirilme döngüsü içinde kabul edilen en ünlü anlatı Adonis'in öyküsüdür. Aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite, Adonis'i ilk gördüğü anda ona âşık olur ve onu kimse görmesin diye kaçırmak için yer altına götürür. Burada Adonis'i emanet ettiği kişi, Ölüler Diyarı'nın Kraliçesi Persephone'dir. Ancak Persephone de Adonis'ten hoşlanınca onu geri vermek istemez. İki tanrıça arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Zeus araya girer. Adonis'in yılın üçte birini Aphrodite'te, üçte birini Persephone'de, geri kalan zamanını da istediği yerde geçirmesine karar verir. Ancak Aphrodite, Adonis'e düşen payın da kendisine verilmesini sağlar ve bu karara uymaz. Bu duruma kızan Persephone, Ares'e giderek Aphrodite'in Adonis'i kendisine tercih ettiğini anlatır. Ares, kıskançlığından kendini yaban domuzuna dönüştürür ve Adonis'i öldürür (Graves, 2012: 83-84). Aphrodite, can çekişen sevgilisinin yanına koşarken ayağına bir gül dikenini batır. O zamana dek beyaz olan gül, tanrıçanın kanıyla al renge boyanır. Tanrıça, Adonis'in gövdesinde ne kadar kan damlası varsa o kadar gözyaşı döker. Toprağa dökülen her damla kandan bir lale, her damla yaştan bir kırmızı gül fişkırrır (Erhat, 1996: 140).

Mitolojik anlatımlarının dışında tabiat sembolizminde yüzyıllar boyunca işlenen, sayısız imajla yüklenen ve başlı başına bir kültür hâline gelen gülün dinî ve metafizik anlamları da bulunur. İslamiyet'te Hz. Muhammed'in en sevdiği çiçek güldür. Gül, ilahi güzelliği yansıttığı için ruhun sembolü olan bülbül tarafından sevilmiştir (Ayvazoğlu, 1992: 86-87). Aşkın her çeşidinde sevgiliyi temsil eden gülün âşığı olan bülbül, onun aşkıyla yanıp tutuşandır. Efsaneye göre, bülbüle yüz vermeyen gülün rengi eskiden kırmızı değildir. Gülün kayıtsızlığına dayanamayan bülbül, günün birinde gidip gülün gövdesine konar. Gülün dikenleri bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülür ve çiçeğin köklerinden damarlarına yayılır. İşte o günden sonra gül, kan kırmızı açmaya başlar (Ayvazoğlu, 1992: 91).

Türkçe Sözlük'te gül için, "1. Gülgillerin örnek bitkisi. 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği." (s. 804) tanımına yer verilir. Çiçeklerin sultanı olan gül, *Billur Kalp*'te yer alan çiçeklerden biridir. Romanda (2005: 362-363), gülün içine yazılan kartlarda şu satırlar yer alır: "O vefasız beni beklerken, ikimizin de boynumuz bükük, karşı karşıya saatlerce düşündük. Sonunda gelmedi. Birkaç öpücüğümle zavallıyı avuttum.", "Hiçbir doktor, benim kadar, sevdalı göğüsler üzerinde, uzun ayrılık acısının çarpıntılarını dinlememiştir.", "Çabuk açıldım. Çok kokladılar soldum. Hemşireciğim, her gün uzanan dudağın iştahına, körpeliğinizi feda etmeyiniz. Gonca kalmanın sırrı budur.... Gül."

Vatanı Asya ve Ön Asya olan karanfil, kültürümüzde kökleri eskilere dayanan bir çiçektir. Karanfilin stilize edilip süsleme motifi olarak kullanıldığı da görülmektedir. Karanfil, çini ve taş üzerindeki süslemeler dışında kumaşlarda da seçkin bir motif olarak yer almıştır. Karanfilin güzelliği, benzersiz kokusu ve rengi her zaman ilgi çekmiştir (Ayvazoğlu, 1992: 172).

Türk kültüründe kumaşlara karanfil motifleri işlemek, testiye karanfil koymak, ağızda karanfil kökü çiğnemek gibi alışkanlıklar klasik Türk şiirine de yansımıştır (Bayram, 2007: 215). Zarafetin çiçeği olarak da bilinen karanfil, *Billur Kalp*'te niyet kartlarıyla birlikte kullanılan bir diğer çiçektir. Romanda (2005: 363), karanfile iliştilen notlar şunları söylemektedir: "Kuşlar dua okurken, aşkın çelenklerini biz öreriiz.", "Sarayım bir pencere kenarı, bahçivanım şen, oynak biz kızdır. Bütün gün güneşin ışınlarıyla yanar, bayılırım. Her akşam, o bana güzel eli ve kendi bardağıyla su verir. Hayatını tazeler. İkimiz de neşelenir, gülüşür, öpüşürüz.", "Ah yalnız bir derdim vardır. Kimi günler, sevimli bir gencin öpücüklerinden, onu çok kıskanırım."

Billur Kalp'te Sema, yuvarlayıp yuvarlayıp buketlerin arasına iliştirdiği niyet kartlarını, belirli sürelerle yenileriyle değiştirir. İki küçük kız çocuğu olan Firuze ve Hüsnümelek'i, Avrupa'daki çiçek bayramlarının kraliçeleri gibi özenle süsler. Renk renk kurdelelerle süslediği niyet kartlı buketleri onlara sattırır. Demetler, birbirlerine duygularını açamayan genç kızlar ve delikanlılar tarafından kapışılır. Bu demetleri alan kişiler bazen bir vefasızın yaptıklarını bazen de af dileyen bir âşığın döktüğü dilleri bu kartlardan okur. Böylece bu iki küçük çiçekçi kız, herkesin neşe kaynağı ve falcısı konumuna geçer. Şöhreti dilden dile yayılan ve dört gözle beklenen Sema'nın çiçekleri, yurttan kalan kimsesiz kızlar için bir umut ışığı olur.

Sonuç

İnsanoğlu bilinmezi anlayıp keşfetme, geleceğin neler getireceğini öğrenme ve kendi kaderine hükmetme amacıyla her zaman farklı yollar denemiştir. Bu yollardan biri de fal bakma ve baktırma olmuştur. Fal bakma eyleminde bulunan falcılar; çeşitli teknikler, kurallar ve söz kalıplarıyla belirli şeylerden anlamlar çıkararak olumlu ve olumsuz sonuçlara ulaşmaya çalışmışlardır. Falcıların gelecekte haber alma çabasıyla kullandıkları yöntemlerden biri de çiçek fallarıdır.

Türklerin göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçmesiyle birlikte başlayan bahçe kültürü, sosyal yaşam içinde çiçekleri vazgeçilmez kılmıştır. Bu bahçelerde yetişen çiçekler, estetik birer obje olarak insanlar tarafından kullanılmış ve yeri geldiğinde gizli anlamlar aktarma görevini üstlenmiştir. Estetik algıya uygun olan çiçekler; koku, renk ve şekilleri bakımından insanla özdeşleştirilmiş, şair ve yazarlar tarafından da edebî eserlerde kullanılmıştır. Türk şiir geleneğinde en çok kullanılan gül motifini, lale, sümbül, nergis, menekşe, yasemin, karanfil, nilüfer ve zambak izlemiştir.

Çiçeklerin sahip olduğu gizli dil ve estetik güzellikler, çiçek fallarında da kullanılmış ve çeşitli semboller üzerinden sözsüz bir iletişim kurulmuştur. Çiçeklerden fal bakma durumu, mesaj aktaran niyet kartları üzerinden de gerçekleştirilmiştir. Çiçeklere iliştirilen ve karşı tarafa bir mesaj aktaran niyet kartları, sosyal hayatta olduğu gibi edebî eserlerde de yer bulmuştur.

Çalışmaya kaynaklık eden Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız* başlıklı anlatısı ile onu üstat kabul eden Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Billur Kalp* adlı romanında, benzer bir şekilde işlenen niyet kartlarıyla fal bakma eylemine rastlanmaktadır. Her iki eserde de kulağa hoş gelen, akılda kalan ve edebî bir söyleme sahip olan fal metinlerinin manzum olarak oluşturulduğu ve estetik algıya uygun olan çiçeklerin seçildiği görülmektedir. Türk kültüründe estetik yönden güzel kabul edilen, görünüşleri ve kokuları nedeniyle çağrışım zenginliği kazanmış olan gül, menekşe ve karanfilin bu eserlerde kullanılması tesadüf değildir. Hem Ahmet Mithat Efendi hem de Hüseyin Rahmi Gürpınar, gelenekten beslenen ve toplumun genel dinamiklerine önem veren iki yazardır. Yazarların çiçek seçimi, söz konusu üç çiçeğin de başlangıçtan günümüze dek hem sosyal hayattaki hem de edebî metinlerdeki yerini işaret etmektedir.

Kaynaklar

- AÇIL, B. (2015). "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, 1-28.
- AHMET MİTHAT EFENDİ. (2001). *Letaif-i Rivayat*. (Haz.: Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- AKYÜZ, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- AND, M. (2012). *Oyun ve Bugü-Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AYDIN, M. (1995). "Fal", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, 134-138.
- AYVAZOĞLU, B. (1992). *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- BAYRAM, Y. (2007). "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, C. 2, S. 4, 209-219.

- ÇELEBİOĞLU, A. (2016). “Klasik Türk Şiirinde Menekşe”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 161-182.
- ÇETİNDAG SÜME, G. (2017). “Türk Kültüründe Değerler Simgesi Gül”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 5 S. 13, 105-123.
- DUVARCI, A. (2001). “Halk Kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 13, S. 37, 117-130.
- ENGİNÜN, İ. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERSOYLU, H. (1997). “Fal, Fal-nâme ve Bir Çiçek Falı: “Der-Aksâm-ı Ezhâr””, *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, 195-254.
- GÖKÇEK, F. (2012). *Küllerinden Doğan Anka*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GRAVES, R. (2012). *Yunan Mitleri*. (Çev. Uğur Akpur), İstanbul: Say Yayınları.
- GÜLHAN, A. (2015). “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 195-222.
- GÜLTEKİN, M. (2014). “Türk Kültüründe “Fal” ve “Falcılık” Bağlamında Manisa/Selendi Yöresi “İrkçıları” ve “İrk Ocakları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 49, S. 49, 119-137.
- GÜRPINAR, H. R. (2005). *Billur Kalp*. (Haz. Kemal Bek), İstanbul: Özgür Yayınları.
- GÜRPINAR, H. R. (2013). *Şık*. (Haz. Emre Taylan), İstanbul: Everest Yayınları.
- HAMİLTON, E. (2013). *Mitologya*. (Çev. Ülkü Tamer), İstanbul: Varlık Yayınları.
- KOÇ KESKİN, N. (2015). “24 Divan Şairi Adına Tertip Edilmiş Bir Kur'a Fâl-nâmesi Üzerine”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 88-118.
- KOÇ KESKİN, N. (2020). “Çiçeklerin Gizli Dili”, *Millî Folklor*, C. 16, S. 127, 194-208.
- NECATİGİL, B. (2011). *Mitologya Sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- SÜMBÜLLÜ, Z. (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehânet”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 43, 55-72.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.